

การเมืองใหม่ในละตินอเมริกา

ภัคดี วีระภาสพงษ์

สายลมจากซีกโลกใต้

เหตุใดปัญญาชนและนักเคลื่อนไหวสังคมจำนวนมากจึงหันไปมองละตินอเมริกาในปัจจุบัน?

หลังจากได้รับชานาามอันน่าเศร้ามาหลายทศวรรษว่า “หลังบ้านของสหรัฐอเมริกา” ละตินอเมริกาในยามนี้ได้รับชานาามใหม่อย่างน่าระทึกใจ ไม่ว่าจะเป็น “ความหวังใหม่” “ห้องทดลองขบวนการสังคมใหม่” หรือ “สังคมนิยมแห่งศตวรรษที่ 21” ความปั่นป่วนทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคมในภูมิภาคนี้ดำเนินมายาวนานและไม่มีทีท่าว่าจะสิ้นสุดลงง่าย ๆ กระนั้นก็ตาม ท่ามกลางความอลหม่านทั้งหมดนี้ การดำเนินการทางการเมืองแบบใหม่ได้เกิดขึ้นและสร้างแรงบันดาลใจไปทั่วโลก

คงปฏิเสธไม่ได้ว่า ละตินอเมริกาสร้างแรงบันดาลใจเพราะนี่เป็นภูมิภาคหนึ่งที่ยากจนที่สุดในโลก นอกจากนี้ยังเป็นภูมิภาคที่เป็นห้องทดลองของมหาอำนาจเสมอมา ไม่ว่าจะเป็นการล่าอาณานิคม การฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ แรงงานทาส การทำไร่เกษตรขนาดใหญ่ (plantation) จนกลายเป็นธุรกิจเกษตร (agribusiness) ในปัจจุบัน การปกครองด้วยระบอบเผด็จการทหาร ภัยสยองของรัฐ (state terrorism) ระบอบประชาธิปไตย การปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจโดยไอเอ็มเอฟและธนาคารโลกหรือที่เรียกกันว่า shock therapy ระบบเสรีนิยมใหม่และข้อตกลงเขตการค้าเสรีเกือบทั้งหมดนี้เริ่มทดลองในละตินอเมริกาอย่างเข้มข้นก่อนจะนำไปใช้ที่อื่น

ไม่น่าแปลกใจที่คำว่า ลัทธิเสรีนิยมใหม่ (Neoliberalism) เป็นคำที่แพร่หลายมากที่สุดในละตินอเมริกาจนแทบจะเป็นคำพูดในชีวิตประจำวัน ทั้งนี้เพราะผลกระทบของลัทธิเสรีนิยมใหม่เป็นสิ่งที่ชาวละตินอเมริกาคุ่นเคืองมากที่สุดนั่นเอง

แต่ท่ามกลางความยากจนและการกดขี่ ชาวละตินอเมริการากหญ้ากลับสร้าง “การเมืองใหม่” เพื่อต่อสู้กับลัทธิเสรีนิยมใหม่ วิธีการต่อสู้และแนวความคิดของพวกเขาแผ่อิทธิพลไปสู่ปัญญาชนและนักเคลื่อนไหวชาวตะวันตก จนทำให้เกิดสิ่งที่เรียกว่า “ขบวนการสังคมใหม่” หรือ “ขบวนการความยุติธรรมโลก”

แต่ไหนแต่ไรมา แนวความคิดทางการเมืองและสังคมมักแผ่จากโลกที่หนึ่งสู่โลกที่สอง จากซีกโลกเหนือสู่ซีกโลกใต้ อาทิเช่น ลัทธิชาตินิยม ลัทธิคอมมิวนิสต์ เป็นต้น แต่นี่เป็นครั้งแรกที่การถ่ายทอดเป็นไปในทิศทางตรงกันข้าม นั่นคือ สายลมแห่งความคิดพัดจากแหล่งกำเนิดในซีกโลกใต้ไปสู่ซีกโลกเหนือ จากโลกที่สองไปสู่อีกโลกที่หนึ่ง นี่จึงถือว่าเป็นสิ่งที่ถึงรากถึงโคนที่สุดของขบวนการสังคมใหม่ในปัจจุบัน

ภูมิหลังโดยสังเขป

เมื่อครั้งที่คริสโตเฟอร์ โคลัมบัสเดินทางไปถึงดินแดนที่จะกลายเป็นภูมิภาคละตินอเมริกาในปัจจุบัน เขาบรรยายถึงชาวพื้นเมืองชนชาติอาราวักที่พบเจอว่า “พวกเขาเป็นคนดีที่สุดในโลกและอ่อนโยนที่สุดด้วย พวกเขาไม่รู้ว่าจะไรคือความชั่ว จึงไม่รู้จักฆ่า ไม่รู้จักขโมย...พวกเขารักเพื่อนบ้านเหมือนรักตัวเองและพูดจาไพเราะที่สุดในโลก...” ด้วยเหตุนี้ โคลัมบัสจึงสรุปว่า “คนเหล่านี้ น่าจะเป็นข้าทาสที่ดี แต่เรามีคนสักห้าสิบคน ก็คงสามารถกำราบพวกเขาและสั่งให้พวกเขาทำทุกอย่างตามที่เราต้องการได้”¹

หลังจากโคลัมบัส “ค้นพบ” ทวีปอเมริกาเพียงหนึ่งปี มหาอำนาจในยุโรปยุคนั้นคือ สเปนและโปรตุเกสก็จัดการขีดเส้นแบ่งโลกออกเป็นสองซีก สเปนได้ดินแดนซีกตะวันตกไปทั้งหมด ส่วนโปรตุเกสครอบครองโลกซีกตะวันออก (เนื่องจากบราซิลอยู่ใต้อำนาจของโปรตุเกส ชาวบราซิลจึงพูดภาษาโปรตุเกส ในขณะที่ประเทศอื่น ๆ ส่วนใหญ่ในละตินอเมริกาพูดภาษาสเปน) หลังจากนั้น การฆ่าล้างเผ่าพันธุ์อย่างเป็นระบบก็เริ่มต้นขึ้น

เหล่าคอนควิสตาดอร์เรียงหน้าเข้าไปทำลายอารยธรรมโบราณ เอร์นัน คอร์เตสทำลายอาณาจักรแอซเทค ฟรานซิสโก ปิซาร์โรทำลายอาณาจักรอินคา แต่สิ่งที่เลวร้ายกว่านั้นคือความตายของประชาชนจำนวนมากมายมหาศาล ตะวันตกมักสร้างภาพมายาว่าทวีปอเมริกาคือดินแดนรกร้างที่มีชาวพื้นเมืองล้าหลังอาศัยอยู่เพียงน้อยนิด แต่จากหลักฐานที่มีอยู่ทำให้สันนิษฐานได้ว่า ในสมัยที่ชาวสเปนเดินทางไปถึงทวีปอเมริกานั้น น่าจะมีชาวพื้นเมืองอยู่ประมาณ 90-112 ล้านคน (เฉพาะในดินแดนแถบเม็กซิโกก็มีถึง 25 ล้านคน เทียบกับสเปนและโปรตุเกสสมัยนั้นที่มีประชากรราว 10 ล้านคนเท่านั้น)

คอนควิสตาโดร์ปราบชาวพื้นเมืองลงได้ด้วยปืนและม้า แต่อาวุธสำคัญที่คร่าชีวิตประชาชนไปจำนวนนับไม่ถ้วนคือ เชื้อโรค² ชาวพื้นเมืองไม่มีภูมิคุ้มกันต่อเชื้อโรคของชาวยุโรป โรคต่าง ๆ อย่างไข้ทรพิษ คอตีบ ไข้รากสาดใหญ่ ไข้รากสาดน้อย ฯลฯ ทำให้ผู้คนล้มตายเป็นเบือ นักประวัติศาสตร์ประเมินจำนวนคนตายต่างกันไปตั้งแต่ 20% จนถึง 85-95% ของประชากรทั้งหมด ชาวพื้นเมืองจำนวนน้อยที่เหลืออยู่จึงตกเป็นทาสและแรงงานในไร่นา แต่สิ่งที่โคลัมบัสคาดคิดก็คือ ชาวพื้นเมืองที่นี่ไม่ใช่ข้าทาสที่ดี จึงมีการนำทาสผิวดำมาจากอัฟริกาจำนวนมาก การผสมผสานข้ามชาติพันธุ์จึงเกิดขึ้น ทำให้ประชาชนในละตินอเมริกาที่มีทั้งสายเลือดชาวพื้นเมือง ชาวอัฟริกันและชาวยุโรป³

แต่เชื่อว่าชาวพื้นเมืองไม่เคยลุกขึ้นต่อสู้กับมหาอำนาจอาณานิคม ชาวพื้นเมืองที่ลุกขึ้นสู้มีมากมาย นับไม่ถ้วน แต่ชื่อซึ่งเป็นที่ยึดจำกันมากคือ ทูปัก อามารู (Túpac Amaru) ทูปัก อามารูคนแรกคือคือกษัตริย์คนสุดท้ายของอาณาจักรอินคา พระองค์เป็นผู้นำในการต่อสู้สงครามครั้งสุดท้ายกับทหารสเปน แต่ไม่สามารถต้านทานปืนใหญ่ของชาวยุโรปได้ ทูปัก อามารูถูกประหารชีวิตด้วยการตัดศีรษะโดยไม่ยอมเข้ารับนับถือศาสนาคริสต์ตามที่ชาวสเปนพยายามบังคับ⁴

ล่วงมาถึงศตวรรษที่ 18 ทูปัก อามารูที่สองเป็นเหลนของทูปัก อามารู แม้ว่าเขาได้รับการศึกษาแบบยุโรปและได้สืบทอดตำแหน่งผู้ปกครองชาวพื้นเมืองภายใต้อาณานิคมสเปน แต่ความเห็นอกเห็นใจต่อชาวพื้นเมืองที่ถูกกดขี่อย่างทารุณ ทำให้เขาสละเสื้อผ้าแบบยุโรป หันมาแต่งกายแบบชาวพื้นเมืองและเป็นผู้นำกบฏครั้งใหญ่ที่สุดในรอบสองศตวรรษ ทูปัก อามารูที่สองถูกประหารชีวิตด้วยการใช้มีดแทงคอ แต่ถึงอย่างนั้นเขาก็ยังไม่สำเร็จ ชาวสเปนจึงใช้วิธีฆ่าและเขาเป็นขึ้น ๆ ในจัตุรัสกลางเมืองกุสโก สถานที่เดียวกับที่ปู่ทวดของเขาถูกตัดศีรษะ ชื่อของทูปัก อามารูกลายเป็นชื่อของ “ขบวนการปฏิวัติทูปักอามารู” ซึ่งเป็นกองทัพจรยุทธ์คอมมิวนิสต์ในประเทศเปรูในปัจจุบัน อีกทั้งยังกลายเป็นชื่อของ Tupamaros หรือขบวนการเอกราชแห่งชาติ ซึ่งเป็นกลุ่มกบฏที่มีบทบาทในช่วง ค.ศ. 1960-1970 ในประเทศอุรุกวัย⁵

หลังการก่อกบฏของทูปัก อามารูที่สองเพียงปีเดียว ทูปักอีกคนหนึ่งก็ก่อกบฏขึ้นในประเทศโบลิเวีย เขาใช้ชื่อว่าทูปัก คาทารี (Tupak Katari) และเป็นผู้นำกบฏบุกล้อมนครหลวงลาปาซเอาไว้ ทูปัก คาทารีมีชื่อจริงว่า จูเลียน อาปาซา (Julian Apaza) เขาเป็นสามัญชน ขายใบโคคาและทอผ้าเลี้ยงชีพ เขาได้รับแรงบันดาลใจจากคนสองคน คนแรกคือโทมัส คาทารี (Tomás Katari) ผู้สืบทอดสายจากราชวงศ์กษัตริย์อินคาและพยายามต่อสู้เพื่อล้มเลิกการกดขี่ของอาณานิคมสเปน คนที่สองคือทูปัก อามารูที่สอง ซึ่งมีคำขวัญในการสู้รบว่า “ชาวนาทั้งหลาย! ท่านจะ

“ไม่ต้องเลี้ยงดูเจ้านายด้วยความยากจนอีกต่อไป!” ทูบัก คาทารีลิ่งเคยด้วยการถูกประหารหุ่นร่าง เป็นขึ้น ๆ แต่ก่อนตายเขาให้สัญญาว่า “ข้าจะกลับมา และข้าจะกลับมาเป็นล้าน ๆ คน”⁶

หลังจากการก่อกบฏของทูบัก คาทารีลิ่งหนึ่งปี นายทหารชื่อ ซีโมน โบลิบาร์ (Simón Bolívar) ก็ พยายามปลดแอกละตินอเมริกาจากประเทศสเปน เขาสามารถก่อตั้งสาธารณรัฐแห่งโคลอมเบีย (ปัจจุบันคือเอกวาดอร์, โคลอมเบีย, ปานามาและเวเนซุเอลา) ขึ้นมาในช่วงเวลาสั้น ๆ และทิ้ง ความใฝ่ฝันอันยิ่งใหญ่เอาไว้ นั่นคือการรวบรวมดินแดนในละตินอเมริกาเพื่อก่อตั้งเป็น “The Gran Colombia” ที่กินอาณาเขตไปถึงเปรูกับโบลิเวีย อุดมการณ์ของโบลิบาร์เป็นแรงบันดาลใจ ให้แก่ “การปฏิวัติโบลิบาร์” ในประเทศเวเนซุเอลาขณะนี้

ประเทศส่วนใหญ่ในละตินอเมริกาปลดแอกและเป็นเอกราชจากยุโรปได้สำเร็จในช่วงศตวรรษที่ 19 แต่หลังจากสงครามโลกครั้งที่หนึ่งเป็นต้นมา ภูมิภาคอเมริกากลางและอเมริกาใต้ก็กลายเป็น “หลังบ้าน” และสนามทดลองของสหรัฐฯ บรรษัทข้ามชาติของสหรัฐฯ เข้าไปมีผลประโยชน์ใน ภูมิภาคนี้ กระทั่งมีอิทธิพลต่อระบอบการปกครองของหลาย ๆ ประเทศ

สภาพยากจนของประชากรส่วนใหญ่ทำให้ลัทธิมาร์กซ์-เลนินและลัทธิคอมมิวนิสต์เข้ามามีอิทธิพล ในภูมิภาคนี้ นับตั้งแต่ทศวรรษ 1960 เป็นต้นมา มีกองกำลังจรรยาวัธและกองทัพปฏิวัติที่ต้องการ เปลี่ยนแปลงประเทศไปเป็นสังคมนิยมจำนวนนับไม่ถ้วน ขบวนการที่โด่งดังและยังอยู่มาจนถึง ปัจจุบันมีอาทิ ขบวนการ Shining Path ในประเทศเปรู ขบวนการ FARC ในประเทศโคลอมเบีย เป็นต้น แนวคิดของลัทธิมาร์กซ์และสังคมนิยมยังคงมีอิทธิพลอย่างสูงในละตินอเมริกาจนถึงทุก วันนี้

แนวคิดอีกประการหนึ่งที่จะขาดเสียมิได้ในการทำความเข้าใจการต่อสู้ของประชาชนในภูมิภาคนี้ก็คือ สำนักทฤษฎีเพื่อการปลดปล่อย⁷ ซึ่งเป็นสำนักหนึ่งในศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิก แนวคิดของสำนักนี้นำเอาลัทธิมาร์กซ์มาผสมผสานกับคำสอนของศาสนาคริสต์ พระและ บาทหลวงของสำนักนี้เดินทางไปในหลาย ๆ พื้นที่ที่ยากจน และทำงานจัดตั้งประชาชนชาว พื้นเมืองให้รวมตัวกันเป็นชุมชนรากหญ้า ซึ่งนอกจากจะอ่านพระคัมภีร์ไบเบิลแล้ว ก็ยังมีการ ร่วมกันทำความเข้าใจต่อสภาพสังคมเศรษฐกิจโดยใช้ลัทธิมาร์กซ์เป็นเครื่องมือวิเคราะห์ด้วย ต่อมาในภายหลัง สำนักจัดตั้งของสำนักทฤษฎีเพื่อการปลดปล่อยจะกลายเป็นฐานจัดตั้งของ 3 ขบวนการสำคัญในละตินอเมริกา กล่าวคือ ขบวนการชานดินิสตาในนิการากัว ขบวนการชาปา ติสตาในเม็กซิโก และขบวนการแรงงานไร่ที่ดินหรือ MST ในบราซิล

การที่แนวคิดแบบ “ฝ่ายซ้าย” แพร่หลายในอเมริกาและอเมริกาใต้ ทำให้ชนชั้นนำและรัฐบาลสหรัฐฯ ไม่สบายใจ ความเชื่อเกี่ยวกับ “แอปเปิลเน่าลูกเดียวในตะกร้า” และ “ทฤษฎีโดมิโน” ทำให้สหรัฐฯ เข้าไปแทรกแซงทางการเมืองและการทหารในภูมิภาค เริ่มต้นจากการโค่นล้มรัฐบาลอัลเลนเดในชิลีเมื่อ ค.ศ. 1973 สนับสนุนให้รัฐบาลเผด็จการของปิโนเชตขึ้นครองอำนาจ พร้อมกับส่งนักเศรษฐศาสตร์สำนักชิคาโกเข้าไปเป็นที่ปรึกษาทางเศรษฐกิจ ชิลีคือสนามทดลองแห่งแรกของลัทธิทุนนิยมเสรี ส่วนในประเทศอื่น ๆ นั้น รัฐบาลสหรัฐฯ สนับสนุนรัฐบาลเผด็จการทหารและภัยสยองโดยรัฐ เพื่อปราบปรามประชาชนไม่ให้หันเข้าหาลัทธิคอมมิวนิสต์ พร้อมกับปกป้องผลประโยชน์ของบรรษัทข้ามชาติสหรัฐฯ ไปด้วย^๑

แต่เมื่อขั้นตอนของระบบทุนนิยมก้าวไปสู่ลัทธิเสรีนิยมใหม่ ซึ่งมีลักษณะเด่นอยู่ที่ “ความยืดหยุ่นในการสะสมทุน” และ “การสะสมทุนด้วยการปล้นชิง” (accumulation by dispossession) กลุ่มทุนจึงต้องการให้ประเทศต่าง ๆ ปฏิบัติตามกฎหมายที่แน่นอนและเหมือน ๆ กันทั้งหมด ซึ่งสิ่งนี้จะบรรลุผลได้ก็ต่ออาศัยระบอบการปกครองที่มีความเป็นประชาธิปไตยมากกว่าเดิม ด้วยเหตุนี้เอง ตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 1990 เป็นต้นมา เราได้เห็นหลาย ๆ ประเทศเปลี่ยนจากการปกครองระบอบเผด็จการมาเป็นระบอบประชาธิปไตย ทั้งในภูมิภาคละตินอเมริกาและในส่วนอื่น ๆ ของโลก

จากการเป็นอาณานิคมทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ทำให้ละตินอเมริกามีระบบเศรษฐกิจที่ผูกพันแนบแน่นกับระบบเศรษฐกิจของประเทศมหาอำนาจ โดยเฉพาะสหรัฐอเมริกา อเมริกากลางและอเมริกาใต้คือแหล่งแรงงานค่าแรงถูก เป็นที่ตั้งของโรงงานผลิตชิ้นส่วน เป็นแหล่งอุตสาหกรรมเกษตรเพื่อการส่งออก ธุรกิจเกษตรข้ามชาติ และส่งออกแรงงานราคาถูกให้แก่อเมริกาเหนือ ถึงแม้คนจนจำนวนมากจะต้องเข้าไปขายแรงงานในเมือง จนทำให้เกิดเมืองสลัมขนาดใหญ่รายล้อมรอบเมืองหลวงและเมืองใหญ่ ๆ กระนั้นก็ตาม ชาวพื้นเมืองที่ยากจนก็ยังมีอิสระจากระบบเศรษฐกิจโลกในระดับหนึ่ง ยังมีการเพาะปลูกเพื่อยังชีพ แต่เมื่อระบบทุนนิยมขยายกลายเป็นลัทธิเสรีนิยมใหม่ การทุบตลาด การแย่งชิงทรัพยากร การแปรรูป ก็ส่งผลกระทบต่อชีวิตของชาวพื้นเมืองและคนยากจนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

“การเมืองใหม่” ในละตินอเมริกาก็คือการลุกขึ้นต่อต้านขัดขืนลัทธิเสรีนิยมใหม่ โดยมีชาวพื้นเมืองและคนจนเป็นหัวหอกสำคัญ

ประธานของการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง: ชาวพื้นเมืองและแรงงานนอกระบบ

ชาวพื้นเมือง

ตามแนวคิดของลัทธิมาร์กซ์ดั้งเดิม ชนชั้นที่เป็นประธานในการเปลี่ยนแปลงสังคมคือชนชั้นกรรมาชีพ ส่วนชาวนาและชาวพื้นเมืองเป็นเพียงกลุ่มคนที่ล้าหลัง แต่เมื่อการเคลื่อนไหวของลัทธิคอมมิวนิสต์และสังคมนิยมเสื่อมสลายลงในยุโรป การพังทลายของสหภาพโซเวียต การต่อสู้ด้วยกองทัพติดอาวุธในละตินอเมริกาก็ค่อย ๆ เสื่อมถอยตามไปด้วย มีหลายขบวนการที่หันมาตั้งพรรคการเมืองและลงเลือกตั้งตามระบอบประชาธิปไตยตัวแทน ส่วนสหภาพแรงงานที่มีอยู่ก็มักมีลักษณะแบบขุนนางข้าราชการมากกว่าจะเป็นตัวแทนของชนชั้นแรงงานอย่างแท้จริง

การกดขี่ในละตินอเมริกาเป็นการกดขี่ที่ทับซ้อนทั้งด้านชนชั้นและเชื้อชาติ แต่ชาวพื้นเมืองที่ยากจนและล้าหลังในภูมิภาคนี้กลับสามารถก้าวขึ้นมาเป็นประธานของการเคลื่อนไหวทางการเมืองได้อย่างมีชีวิตชีวา ชาวพื้นเมืองได้รับอิทธิพลทางความคิดมาจาก 3 ทิศทางด้วยกัน กล่าวคือ จากสำนักทฤษฎีวิทยาเพื่อการปลดปล่อย จากนักเคลื่อนไหวแนวมาร์กซิสต์และเหมาอิลต์ และจากวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมของชาวพื้นเมืองเอง

วัฒนธรรมการดำรงชีวิตร่วมกันของชาวพื้นเมืองจะมีมาแต่ดั้งเดิมสมัยอารยธรรมโบราณหรือไม่ ไม่มีใครรู้ได้ แต่ที่แน่ ๆ ก็คือวัฒนธรรมแบบชาวพื้นเมืองนี้เองที่ทำให้พวกเขาเอาชีวิตรอดภายใต้ระบอบอาณานิคมสเปนที่กดขี่ทารุณ ลักษณะการจัดตั้งของพวกเขา มีรูปแบบแตกต่างออกไปแทนที่จะใช้ระบบการจัดตั้งแบบปิรามิด พวกเขาใช้การจัดตั้งแบบการนำเป็นหมู่คณะ มีการใช้ประชาธิปไตยทางตรงกันอย่างเข้มข้น และสร้างแนวทางใหม่ในการจัดตั้งจากเบื้องล่างขึ้นมา

ในที่นี้จะยกตัวอย่างการจัดตั้งของขบวนการชาปาติस्ताในเม็กซิโก⁹ ถึงแม้ชาปาติस्ताจะเป็นกองทัพจรยุทธ์ แต่กระบวนการตัดสินใจของชาปาติस्ताแตกต่างจากกองทัพจรยุทธ์ทั่วไป เพราะชาปาติस्ताมีแกนนำคือ คณะกรรมการใต้ดินปฏิวัติของชาวพื้นเมือง ซึ่งประกอบด้วยคนตั้งแต่ 80-120 คน ไม่ได้มีผู้บังคับบัญชาคนเดียวที่ตัดสินใจได้ตามลำพัง ยิ่งไปกว่านั้น คณะกรรมการใต้ดินนี้ก็ไม่สามารถตัดสินใจได้ทุกอย่าง หากเป็นเรื่องสำคัญขึ้นคอขาดบาดตายที่จะมีผลกระทบต่อคนทั้งชุมชน ก็ต้องเปิดประชุมหารือกับคนในชุมชนทั้งหมด แล้วจึงลงคะแนนเสียง

การตัดสินใจในชุมชนชาปาติस्ताใช้วิธีลงคะแนนเสียงโดยตรง ผู้มีสิทธิออกเสียงคือชาวชุมชนทุกคนที่อายุเกิน 12 ปี ทุกคนมีหนึ่งเสียงเท่ากันหมด แม้ว่าการตัดสินใจไม่จำเป็นต้องมีคะแนน

เสียงเป็นเอกฉันท์ แต่คะแนนเสียงส่วนน้อยจะได้รับการพิจารณาและเทียบสัดส่วน หากยังไม่พอใจก็ประชุมกันต่อไป ถึงแม้วิธีการนี้อาจดูเหมือนซ้ำซาก แต่เนื่องจากทุกคนที่ลงคะแนนเสียงเข้าใจในสิ่งที่พวกเขาเลือกอย่างถ่องแท้ พวกเขาจึงผูกมัดตัวเองกับการเลือกนั้นอย่างแนบแน่น

วิธีการปกครองของเขตปกครองอิสระซาปาติสตา ยังพยายามก้าวข้ามปัญหาของระบบประชาธิปไตยตัวแทนด้วย ผู้ใหญ่ทุกคนในชุมชนจะต้องผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันทำหน้าที่ตัวแทนชุมชน และหากได้รับการแต่งตั้งหรือเลือกตั้งจากชุมชนให้ทำหน้าที่อย่างใดอย่างหนึ่ง ชุมชนก็สามารถถอดถอนตัวแทนออกจากตำแหน่งได้ทุกเวลา เมื่อไรก็ตามที่ชุมชนเห็นว่า ตัวแทนคนนั้นไม่ได้ปฏิบัติตามเจตจำนงที่ชุมชนมอบหมายให้อย่างแท้จริง

การลุกฮือขึ้นก่อกบฏของซาปาติสตาเมื่อวันที่ 1 มกราคม ค.ศ. 1994 ซึ่งเป็นวันแรกที่นาฟตามีผลบังคับใช้ ทำให้ซาปาติสตากลายเป็นสัญลักษณ์และแรงบันดาลใจของการต่อสู้กับลัทธิเสรีนิยมใหม่ วิธีการจัดตั้งแบบมีการนำเป็นหมู่คณะถูกนำไปใช้ในขบวนการอื่น ๆ โดยเฉพาะขบวนการสังคมนิยมในตะวันตก

ในประเทศเอกวาดอร์ องค์การจัดตั้งของชาวพื้นเมืองที่มีบทบาททางการเมืองอย่างมากคือ สมาพันธ์ชนชาติพื้นเมืองแห่งเอกวาดอร์ (Confederation of Indigenous Nations of Ecuador—CONAIE) หรือที่เรียกด้วยอักษรย่อว่า CONAIE ซึ่งเป็นสมาพันธ์ที่เกิดจากการจับมือกันของ องค์การชาวอินเดียนแดงพื้นเมืองราว 10 องค์การในเอกวาดอร์ สมาพันธ์ CONAIE เคยจับมือกับ องค์การชาวนา สหภาพแรงงาน ทหารชั้นผู้น้อย นักศึกษาและพระระดับรากหญ้าของคริสตจักร โค่นล้มรัฐบาลมาแล้วหลายรัฐบาล

แต่ในช่วง ค.ศ. 2002-2004 สมาพันธ์ CONAIE ต้องเสื่อมความนิยมลงอย่างมากจากการไปสนับสนุนนักการเมือง จนมากอบกู้ความนิยมได้อีกครั้งในการขับไล่ประธานาธิบดีกูตีเอร์เรซเมื่อต้นปี ค.ศ. 2005 โดยแสดงจุดยืนชัดเจนว่าจะเลิกให้ความสำคัญต่อการเลือกตั้ง และหันมาสร้างขบวนการมวลชนขนาดใหญ่แทน¹⁰

ส่วนชัยชนะของเอโว โมราเลสในการเลือกตั้งจนก้าวขึ้นเป็นประธานาธิบดีชาวพื้นเมืองคนแรกของโบลิเวีย มีที่มาจากฐานเสียงที่ค่อนข้างหลากหลายกว่า ถึงแม้ฐานเสียงสำคัญของเขาคือชาวไร่โคคาหรือ *cocaleros* ก็ตาม แต่โบลิเวียมีประสบการณ์ของการจัดตั้งองค์กรมายาวนานในประวัติศาสตร์ ซึ่งเกิดมาจากการจัดตั้งสหภาพและการต่อสู้ของคนงานเหมืองแร่เงินมาตั้งแต่

ศตวรรษที่ 16 ภายใต้การปกครองของสเปน เมื่อแร่เงินถูกขุดจนสิ้นซาก ชาวเหมืองจึงกระจายไปตามที่ต่าง ๆ พร้อมกับนำเอาประสบการณ์การจัดตั้งติดตัวไปด้วย ชาวเหมืองจำนวนหนึ่งหันไปประกอบอาชีพปลูกโคคา และมีบทบาทสำคัญในการจัดตั้งสหพันธ์ผู้ปลูกโคคาขึ้นมา¹¹

พรรคการเมือง Movimiento al Socialismo หรือ MAS ที่สนับสนุนเอโว โมราเลสลงสมัครรับเลือกตั้งชิงตำแหน่งประธานาธิบดีนั้น เกิดมาจากสหพันธ์ผู้ปลูกโคคา 6 แห่งในรัฐซาปาเรร่วมกันก่อตั้งขึ้นใน ค.ศ. 1998 ในช่วงแรก ๆ MAS เน้นการเลือกตั้งในท้องถิ่นและชนะการเลือกตั้งนายกเทศมนตรีหลายแห่ง จนกระทั่ง ค.ศ. 2002 MAS จึงสลัดหลุดจากความเป็นท้องถิ่นและการมีฐานเสียงเฉพาะภาคส่วน แล้วก้าวขึ้นสู่การเมืองระดับชาติ ถึงแม้ MAS จะไม่ถึงกับจัดตั้งแนวระนาบ แต่ก็มีการนำเป็นหมู่คณะ โมราเลสไม่ใช่ผู้นำเดี่ยวของพรรค เขาเป็นเพียงผู้นำคนหนึ่งและได้เป็นตัวแทนพรรคลงสมัครชิงตำแหน่งประธานาธิบดีจากมติของพรรคที่เลือกเขาขึ้นมา¹²

พรรค MAS มีความเข้มแข็งมากขึ้นส่วนหนึ่งจากการเข้าไปสนับสนุนการต่อสู้ของประชาชนเพื่อยกเลิกการแปรรูปน้ำในเมืองโกชาบัмба การต่อสู้ที่ต่อมาเรียกขานกันว่า “สงครามน้ำ” มีองค์กรประชาชนที่เป็นแกนกลางของการต่อสู้ครั้งนี้คือ “แนวร่วมเพื่อการปกป้องน้ำและชีวิต” (Coordinadora de Defensa de Aguay la Vida หรือเรียกกันสั้น ๆ ว่า La Coordinadora) ซึ่งเป็นการจับมือกันขององค์กรรากหญ้าจำนวนมาก นับตั้งแต่สมาชิกทะเลแวบ้าน สหภาพแรงงานกลุ่มสิ่งแวดล้อม นักเศรษฐศาสตร์ ทนายความนักศึกษา ฯลฯ โดยมีโฆษกเป็นนักสหภาพแรงงานชื่อ ออสการ์ โอลิเวรา

ใน ค.ศ. 2003 La Coordinadora ขยายเป้าหมายไปสู่การเรียกร้องให้โอนกิจการก๊าซธรรมชาติและน้ำมันกลับมาเป็นของชาติ ซึ่งต่อมาเรียกกันว่า “สงครามก๊าซ” (Gas War) โดยได้รับการสนับสนุนส่วนหนึ่งจากพรรค MAS เช่นเคย

ถึงแม้โอลิเวราโด่งดังมากจากการต่อสู้ทั้งสองครั้ง จนได้รับรางวัลและเดินทางไปต่างประเทศ กระนั้นก็ตาม เขาก็เป็นเพียงโฆษกและผู้นำคนหนึ่งของ La Coordinadora หาใช่ผู้นำเดี่ยวไม่

La Coordinadora เป็นองค์กรที่ไม่มีผู้นำคนใดคนหนึ่งตายตัว มีการจัดตั้งในเชิงระนาบ ใช้กระบวนการประชาธิปไตยทางตรงและการแสวงหาฉันทามติ โครงสร้างที่เป็นลักษณะใยแมงมุมเช่นนี้ โอลิเวรากล่าวว่ามาจากภูมิปัญญาของชาวพื้นเมืองที่เป็นฐานสำคัญในชุมชนของเขา แนวคิดของการทำงานร่วมกันเพื่อความอยู่ดีกินดีของส่วนรวม เป็นแนวคิดที่โอลิเวราได้มาจาก

ประสบการณ์ในการ “ฟัง” ชาวพื้นเมืองเหล่านี้ เขากล่าวว่าในหมู่ชนพื้นเมือง มีแม้กระทั่งความเข้าใจถึงการอยู่ร่วมกันอย่างกลมกลืนระหว่างมนุษย์กับสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ ในธรรมชาติ การอยู่ร่วมกันอย่างกลมกลืนคือหัวใจสำคัญของความอยู่รอดของชุมชน ซึ่งตรงข้ามอย่างสิ้นเชิงจากระบบทุนนิยมที่เชื่อว่า ธรรมชาติมนุษย์คือการแข่งขัน

แรงงานนอกระบบ

การผลิตตามแนวทางเสรีนิยมใหม่ที่กระบวนการผลิตถูกแบ่งซอยย่อยและกระจายไปตามประเทศต่าง ๆ ทำให้การก่อตั้งสภาพแรงงานยากลำบากขึ้น วิธีการจ้างงานแบบเหมาช่วง ภาคการผลิตที่หดเล็กลงและภาคการเงินที่ขยายตัวอย่างมหาศาล สภาพเช่นนี้ทำให้เกิดแรงงานนอกระบบและชนชั้นกึ่งกรรมมาชีพขึ้นมาเป็นจำนวนมาก

โดยเฉพาะในละตินอเมริกา มีแรงงานนอกระบบและแรงงานว่างงานจำนวนมาก คนเหล่านี้อาศัยอยู่ตามสลัมในเมืองและรอบเมือง เนื่องจากปัญหาการไม่มีที่ดินทำกินมีมาช้านานแล้ว ทำให้แรงงานนอกระบบในภูมิภาคนี้แตกต่างจากแรงงานนอกระบบในประเทศไทย กล่าวคือ พวกเขาตัดขาดจากชนบทอย่างสิ้นเชิง ไม่มีทางเลือกหรือทางถอยเหลือไว้ให้อีก

ปัญหาความเหลื่อมล้ำทางชนชั้นอย่างรุนแรง ทำให้สลัมขาดสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานเกือบทั้งหมด แรงงานนอกระบบในสลัมจึงจัดตั้งรวมตัวกันเป็นละแวกบ้าน (barrio หรือ neighbourhood) แต่ละละแวกบ้านจะร่วมมือกันจัดหาสาธารณูปโภคกันเองตามมีตามเกิด นอกจากนี้ยังมีการร่วมมือกันระหว่างละแวกบ้าน เวลาที่ต้องการระดมพลังเรียกร้องทางการเมือง การเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มละแวกบ้านในสลัมสามารถมีพลังถึงขั้นเป็นฐานเสียงของรัฐบาลได้ อาทิเช่น การก้าวขึ้นสู่อำนาจของประธานาธิบดีอุโก ชาเวซในเวเนซุเอลา ก็มีฐานเสียงส่วนใหญ่มาจากกลุ่มละแวกบ้านในสลัม เมื่อชนชั้นสูงในประเทศนี้พยายามทำรัฐประหารโค่นล้มชาเวซ ก็ได้อาศัยชาวชุมชนละแวกบ้านจำนวนมากออกมาแสดงพลังในท้องถนน จนชาเวซสามารถกลับขึ้นมาสู่อำนาจได้อีกครั้ง ดังนั้น การจัดตั้งของแรงงานนอกระบบจึงต้องเชื่อมโยงกับชุมชนละแวกบ้านอย่างแนบแน่น นี่เป็นลักษณะสำคัญของการจัดตั้งในละตินอเมริกา

เนื่องจากแรงงานนอกระบบไม่สามารถเรียกร้องต่อทุนแบบเดียวกับที่สหภาพแรงงานในระบบสามารถทำได้ แรงงานนอกระบบจึงต้องหันมาเรียกร้องต่อรัฐแทน ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือ ขบวนการแรงงานไร้งานหรือปีเกเตโรส (piqueteros) ในประเทศอาร์เจนตินา¹³

ขบวนการปีเกเตโรสเป็นขบวนการของคนว่างงาน กึ่งว่างงานและแรงงานนอกระบบหลายแสนคน จัดตั้งเป็นองค์กรแบบกระจายอำนาจในลักษณะของ “สหพันธ์” โดยมีเป้าหมาย วัตถุประสงค์ทางการเมืองและยุทธศาสตร์ที่แตกต่างกันไป ขบวนการปีเกเตโรสเริ่มก่อตัวขึ้นในช่วงกลางทศวรรษ 1990 แต่ขณะที่กลุ่มองค์กรเหล่านี้เติบโตขึ้น พวกเขากลับถูกฝ่ายซ้ายในประเทศนี้มองข้าม ทั้งนักการเมืองในพรรคประชานิยมและหัวขบวนนักปฏิวัติมาร์กซิสต์ทั้งหลาย ซึ่งปรกติกมักกระเหย้นกระหรือที่ว่าจะเป็นผู้นำของกลุ่มคนยากจนเสียเหลือเกิน กลับละเลยการเติบโตขององค์กรแรงงานว่างงานเหล่านี้ไปได้อย่างไม่น่าเชื่อ ทั้งนี้ น่าจะเป็นเพราะในสายตาของมาร์กซิสต์แรงงานเหล่านี้ไม่ใช่ประธานของการเปลี่ยนแปลงนั่นเอง

ด้วยเหตุนี้ กลุ่มจัดตั้งปีเกเตโรสจึงไม่ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของวิธีปฏิบัติงานแบบฝ่ายซ้ายยุคเก่า ซึ่งมีรูปแบบการจัดตั้งแบบบังคับบัญชาเป็นลำดับขั้น ขบวนการปีเกเตโรสดำเนินงานด้วยวิถีประชาธิปไตยแบบรากหญ้าที่ทุกคนมีส่วนร่วม ทั้งในการปฏิบัติงานและการระดมมวลชน จุดเน้นในการมีส่วนร่วมอย่างกว้างขวางและความเท่าเทียมในการตัดสินใจภายในองค์กรนี้เองที่ต่อมาเรียกกันว่า “การจัดตั้งองค์กรแนวระนาบ” หรือ “วิถีระนาบ” (horizontalidad)¹⁴ พวกเขายังปฏิเสธ “ระบบหัวคะแนน” (clientelism) ที่พรรคการเมืองในอาร์เจนตินาชอบใช้เพื่อหาคะแนนเสียงจากองค์กรจัดตั้งที่ได้รับความนิยม (ระบบที่ทำให้มีการขายคะแนนเสียงในชุมชนจัดตั้งแลกกับเงิน สิ่งของหรือการอุปถัมภ์อย่างใดอย่างหนึ่ง) นอกจากนี้ พวกเขายังใช้ยุทธศาสตร์ทางการเมืองที่ดำรง “ความเป็นเอกเทศ” (autonomy) โดยไม่ยอมขึ้นต่อนักการเมืองคนใดในอาร์เจนตินา การจัดตั้งแนวระนาบและความเป็นอิสระทางการเมืองถือเป็นหัวใจสำคัญของขบวนการปีเกเตโรส

วิธีการเรียกร้องของรัฐของปีเกเตโรส ใช้ยุทธวิธีที่เรียกว่า *cortas de ruta* นั่นคือ การปิดถนนเพื่อสร้างแรงกดดันให้ข้อเรียกร้องประสบผล เนื่องจากชุมชนแออัดที่พวกเขาอยู่อาศัยมักอยู่ตามชานเมือง มันจึงเป็นจุดยุทธศาสตร์ที่ดีในการปิดสกัดการขนส่งสินค้าไปยังท่าเรือ โดยเข้าไปยึดและปิดถนนหลวงหรือสะพานสายหลัก วิธีการนี้คือการจี้เข้าไปที่จุดเปราะบางของระบบเศรษฐกิจในอาร์เจนตินา นั่นคือ การขนส่งสินค้า

ยุทธการปิดถนนทำให้ขบวนการสามารถผสมผสานข้อเรียกร้องเฉพาะหน้า (เช่น อาหาร) เข้ากับข้อเรียกร้องระยะยาวที่กดดันให้รัฐบาลหันมาเหลียวแลปัญหาการว่างงาน สองประการนี้ถือเป็นเหตุผลสำคัญในการกำหนดชัยชนะของขบวนการปีเกเตโรส ยกตัวอย่างเช่น เมื่อ ค.ศ. 2003 ขบวนการสามารถกดดันให้รัฐบาลดำเนินโครงการช่วยเหลือคนว่างงานทั่วประเทศ ถือเป็นก้าวสำคัญในการต่อสู้กับการตัดลดงบประมาณทางด้านสวัสดิการสังคม ซึ่งเป็นผลพวงมาจากการปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจตามแนวทางของไอเอ็มเอฟ ซึ่งก็คือแนวทางของลัทธิเสรีนิยมใหม่นั้นเอง

การเมืองภาคประชาชน: การรับมือวิกฤตการณ์ของซาวอาร์เจนตินา

เมื่ออาร์เจนตินาประสบวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจในปลายปี ค.ศ. 2001 การล่มสลายของระบบเศรษฐกิจเกิดขึ้นพร้อมกับการล่มสลายของความเชื่อมั่นในระบบประชาธิปไตยตัวแทน (representative democracy) มีประชาชนจำนวนมาก ทั้งชนชั้นกลางและชนชั้นล่าง ออกมาประท้วงขับไล่รัฐบาลออกไปถึง 4 รัฐบาลภายในเวลาไม่ถึงสองสัปดาห์ ผู้ประท้วงเหล่านี้มีชื่อเรียกกันว่า *caceroleros* จากการที่พวกเขาใช้การเคาะหม้อกระทะเป็นทั้งการส่งเสียงประท้วงและเป็นสัญญาณเรียกเพื่อนบ้านออกมาประท้วง โดยมีคำขวัญอันโด่งดังคือ “*Que se vayan todos!*” หรือ “ไล่หัวไปให้หมด!” ผู้ที่ถูกประชาชนขับไล่ในที่นี้ก็คือนักการเมืองและไอเอ็มเอฟนั่นเอง

ขบวนการประชาชนของอาร์เจนตินาท่ามกลางวิกฤตการณ์ครั้งนี้เกิดขึ้นอย่างเป็นไปเอง ไม่มีหลักทฤษฎีหรือได้รับอิทธิพลจากแนวคิดใด ๆ กล่าวได้ว่ามันคือการลุกขึ้นของ “ภาคประชาสังคม” ที่พยายามรักษาเนื้อเยื่อของสังคมไว้ไม่ให้เกิดการพังทลายของเศรษฐกิจซึ่งสังคมออกเป็นขึ้น ๆ ชนชั้นกลางจับมือร่วมกับชนชั้นล่างอย่างไม่เคยมีมาก่อน มีการสร้างสรรค์วิธีการใหม่ ๆ ขึ้นมาจำนวนมากเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เช่น การสร้างตลาดที่ใช้การแลกเปลี่ยนสินค้าหรือคูปองแทนเงินสด การทำโรงครัวรวมในหมู่เพื่อนบ้านเพื่อลดค่าใช้จ่าย การแจกจ่ายอาหารแก่ผู้ตกงาน ฯลฯ

การจัดตั้งของประชาชนในช่วงวิกฤตที่น่าสนใจก็คือ สมัชชาละแวกบ้าน (*asambleas barriales* หรือ *neighbourhood assemblies*) ขึ้นมาแก้ปัญหาในชุมชนอย่างเป็นอิสระจากพรรคการเมือง มีการใช้ “วิถีระนาบ” อย่างเข้มข้น โดยใช้กระบวนการตัดสินใจแบบแสวงหาฉันทามติ นอกจากนี้พยายามแก้ปัญหาในชุมชนของตนแล้ว สมัชชาละแวกบ้านราว 200 องค์การ ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในกรุงบัวโนสไอเรส พยายามสร้างบทบาทระดับชาติด้วยการส่งตัวแทนไปประชุมกำหนดยุทธศาสตร์

กันเป็นครั้งคราว สมัชชาละแวกบ้านเหล่านี้ ซึ่งประกอบด้วยชนชั้นกลางเป็นส่วนใหญ่ มีความ
เข้าอกเข้าใจในกลุ่มเปราะบางมากขึ้น และสร้างความสมานฉันท์ต่อกลุ่มนี้อย่างไม่เคยปรากฏมา
ก่อน กระนั้นก็ตาม เมื่อเศรษฐกิจผ่านพ้นวิกฤตและมีความมั่นคงมากขึ้น ชนชั้นกลางส่วนใหญ่ก็
กลับไปใช้ชีวิตตามปกติ ความสมานฉันท์ระหว่างชนชั้นก็เริ่มจางหายไป¹⁵

ขบวนการที่โด่งดังและยังดำเนินต่อมาจนถึงทุกวันนี้ก็คือ ขบวนการกอบกู้กิจการโดยคนงาน
(recuperated enterprises)¹⁶ ขบวนการนี้ก็เช่นเดียวกับขบวนการอื่น ๆ ในอาร์เจนตินาคอนัน
กล่าวคือ มันเกิดขึ้นมาเองโดยธรรมชาติ เนื่องจากโรงงานจำนวนมากล้มละลายและลดยแพ
คนงาน ประกอบกับปัญหาว่างงานที่รุนแรงในประเทศ ทำให้คนงานไม่มีทางเลือกอื่น นอกจาก
ยึดกิจการมาบริหารเอง กิจการที่ยึดมาทั้งหมดทั้งโรงงานตัดเย็บเสื้อผ้า โรงงานกระเบื้อง โรงพิมพ์
โรงแรม ฯลฯ วิธีการจัดตั้งของคนงานส่วนใหญ่มักจัดตั้งเป็นสหกรณ์ ตัดสินใจด้วยการประชุม
คนงานทุกคน ไม่มีโครงสร้างบังคับบัญชาเป็นลำดับขั้น คนงานที่ทำงานด้านบริหาร ฝ่ายขาย
ฝ่ายธุรการ จะได้รับค่าแรงเท่ากับคนงานภาคการผลิตหรือทำความสะอาด นอกจากนี้ กิจการที่
คนงานกอบกู้มักจะมีสมานฉันท์แน่นแฟ้นกับชุมชนโดยรอบ ชุมชนเป็นผู้ปกป้องกิจการ
ของคนงานไม่ให้ตำรวจเข้ามาขับไล่ ในขณะที่คนงานมักใช้สถานประกอบการของตนเป็นแหล่ง
เรียนรู้ด้านขบวนการประชาชนและสถานที่จัดงานด้านวัฒนธรรม

แม้จะมีฝ่ายซ้ายหลายคนวิจารณ์ว่า การที่ขบวนการประชาชนในอาร์เจนตินาปฏิเสธอำนาจรัฐ
อย่างสุดขีด จนทำให้ละเลยการยึดอำนาจรัฐและการเปลี่ยนแปลงสังคมอย่างถึงรากถึงโคน แต่
มรดกทางความคิดที่ชาวอาร์เจนตินาในช่วงวิกฤตทิ้งไว้ให้ขบวนการสังคมนิยมก็คือ การจัดตั้งแนว
ระนาบ การตัดสินใจโดยแสวงหาฉันทามติ และประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม (participatory
democracy)

บราซิลกับขบวนการแรงงานไร้ที่ดิน

ขบวนการแรงงานไร้ที่ดินหรือ MST (*Movimento dos Trabalhadores Rurais Sem Terra*) หาก
แปลตรงตัวจะแปลว่า “ขบวนการแรงงานชนบทไร้ที่ดิน” ในบราซิล ก่อตั้งขึ้นมาตั้งแต่ ค.ศ. 1979
กล่าวได้ว่า MST เป็นขบวนการสังคมนิยมที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในภูมิภาคและเป็นไปได้ว่าจะใหญ่
ที่สุดในโลก การเกิดขึ้นของขบวนการสืบเนื่องมาจากปัญหาการไม่มีที่ดินทำกินของเกษตรกรและ
การกระจุกตัวของที่ดินในความครอบครองของเจ้าที่ดินรายใหญ่ไม่กี่ราย ขบวนการแรงงานไร้
ที่ดินจะบุกเข้ายึดที่ดินรกร้างมาทำการเกษตรและก่อตั้งเป็นนิคม ในปัจจุบัน มีนิคมเช่นนี้ถึงราว

5,000 แห่งในบราซิล รวมเป็นพื้นที่กว่า 135 ล้านไร่ มีชาวนิคมถึงราว 2 ล้านคน และมีแรงงานไร้ที่ดินอีกราว 150,000 คน กำลังรอยึดที่ดินแห่งใหม่

การจัดการในนิคมของขบวนการนี้มีความก้าวหน้าอย่างมาก มีการก่อตั้งโรงเรียนและสอนด้วยปริญญาการศึกษาของเปาโล แฟร์ จัดการศึกษาให้ผู้ใหญ่ การดูแลสุขภาพ พยายามสร้างอาชีพโดยทางอาหารและการทำธุรกิจเกษตรแบบสหกรณ์ การต่อสู้กับธุรกิจเกษตรข้ามชาติ พัฒนาเทคนิคการเกษตรใหม่ ๆ ที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม เป็นต้น¹⁷

ลักษณะการจัดตั้งที่สำคัญของขบวนการแรงงานไร้ที่ดินคือ

1. การนำเป็นหมู่คณะ เรื่องนี้เกิดมาจากความจำเป็นอย่างที่สุด เพราะผู้นำมักถูกลอบสังหารง่ายมากในบราซิล
2. สมาชิกต้องมีส่วนร่วมและส่วนได้ส่วนเสียในปฏิบัติการยึดที่ดินมาตั้งแต่ต้น
3. เมื่อได้ที่ดินแล้ว ต้องทำการเกษตรเพื่อเลี้ยงตนเอง
4. ต้องสละเงินหรือแรงงานให้ขบวนการด้วย
5. ต้องศึกษาทฤษฎีการเมือง
6. ต้องสร้างผู้นำรุ่นใหม่ขึ้นมาเสริมและทดแทนผู้นำรุ่นเก่าตลอดเวลา¹⁸

นอกจากนี้ ขบวนการแรงงานไร้ที่ดินยังพยายามสร้างความร่วมมือในระดับโลก โดยเฉพาะการก่อตั้งองค์การชาวนาโลกหรือ Via Campesina ที่ขบวนการแรงงานไร้ที่ดินเป็นสมาชิกรายใหญ่ อีกทั้งยังพยายามสร้างความสัมพันธ์กับมวลชนที่ไม่มีการจัดตั้งนอกขบวนการด้วย เช่น ขบวนการพยายามเข้าไปสร้างความสมานฉันท์กับกลุ่มวัยรุ่นฮิปฮอป เป็นต้น

เมื่อพรรคแรงงานของบราซิลส่งลูลาลงสมัครรับเลือกตั้งชิงตำแหน่งประธานาธิบดี ขบวนการแรงงานไร้ที่ดินคือฐานมวลชนสำคัญที่สนับสนุนลูลาจนชนะการเลือกตั้ง แม้จะยังรักษาความเป็นอิสระของตนไว้และสนับสนุนอย่างมีเงื่อนไข เมื่อลูลายังคงใช้นโยบายเสรีนิยมใหม่และไม่ได้ปฏิรูปที่ดินตามที่ให้สัญญา ขบวนการแรงงานไร้ที่ดินก็ออกมากดดันและวิพากษ์วิจารณ์ประธานาธิบดีลูลาอย่างหนัก การรักษาความเป็นอิสระของขบวนการไร้ทำให้ขบวนการแรงงานไร้ที่ดินสามารถรักษาความชอบธรรมของขบวนการไว้ได้ แตกต่างจากขบวนการ CONAIE ในเอกวาดอร์ที่เคยเกือบล่มสลายเพราะการไปสนับสนุนนักการเมืองจนละทิ้งความเป็นอิสระของขบวนการ

การปฏิบัติโบลิวารีในเวเนซุเอลา

ความโด่งดังของขบวนการชาปาติस्ताในเม็กซิโกหลังจาก ค.ศ. 1994 เป็นต้นมา ทำให้การดำเนินการทางการเมืองแบบไม่มุ่งยึดอำนาจรัฐได้รับความนิยมมากในตะวันตก รวมทั้งในบางประเทศของละตินอเมริกา เช่น อาร์เจนตินา เป็นต้น แต่แนวคิด “เปลี่ยนแปลงโลกโดยไม่ยึดอำนาจรัฐ” ก็เผชิญภาวะตึบตันบางประการ เพราะแม้แต่ขบวนการชาปาติस्ताก็ยังแก้ปัญหาของตนไม่ลุล่วง ส่วนขบวนการในอาร์เจนตินาก็ค่อย ๆ ชบเซาเมื่อวิกฤตการณ์ผ่านพ้นไป กระนั้นก็ตาม ละตินอเมริกายังคงเป็นจุดศูนย์รวมความคิดคัดค้านทางการเมืองอยู่ดี เมื่ออูโก ชาเวซก้าวขึ้นสู่อำนาจใน ค.ศ. 1998 และผลักดันการปฏิบัติโบลิวารีสำเร็จในระดับหนึ่ง ท่ามกลางเสียงโห่ร้องแสดงความยินดีของนักมาร์กซิสต์ฝ่ายซ้ายหลายคนว่า นี่แหละคือความสำเร็จที่เกิดขึ้นได้ก็ด้วยการยึดอำนาจรัฐเท่านั้น

อูโก ชาเวซเคยพยายามทำรัฐประหารมาก่อนในสมัยที่ยังเป็นนายทหาร แต่การรัฐประหารที่ล้มเหลวนี้ส่วนหนึ่งสืบเนื่องมาจากองค์กรฝ่ายซ้ายที่สนับสนุนชาเวซไม่มีพลังเพียงพอ ทั้งนี้เพราะองค์กรเหล่านี้ละเลยแรงงานนอกระบบ ไม่เคยเข้าไปจัดตั้งประชาชนกลุ่มนี้ ทั้ง ๆ ที่พวกเขาเป็นประชากรส่วนใหญ่ของประเทศ

ชาเวซรับรู้อุปสรรคครั้งนั้นเป็นอย่างดี เมื่อหันมาเป็นนักการเมืองและชนะการเลือกตั้ง ชาเวซจึงสร้างความสมานฉันท์กับแรงงานนอกระบบในสลัมรอบเมืองหลวง การจัดตั้งองค์กรของแรงงานนอกระบบในเวเนซุเอลาเกิดขึ้นทั้งสองทิศทาง มีการจัดตั้งองค์กรละแวกบ้านบ้างแล้วตั้งแต่ออนยุคชาเวซ และเมื่อชาเวซขึ้นครองตำแหน่ง สิ่งที่เขาส่งเสริมมากที่สุดคือการจัดตั้งองค์กรของประชาชนระดับรากหญ้า

การจะบรรลุผลสำเร็จได้ ต้องอาศัยเครื่องมือสำคัญคือการร่างรัฐธรรมนูญใหม่ เขาจัดให้มีการลงประชามติเกี่ยวกับรัฐธรรมนูญ ผลการประชามติทำให้มีก่อตั้งสภาร่างรัฐธรรมนูญขึ้นมา ในจำนวนสมาชิก 131 คน ที่ได้รับเลือกตั้งเข้ามาอยู่ในสภาร่างรัฐธรรมนูญ กลุ่ม Polo Patriotico ซึ่งเป็นการรวมตัวกันขององค์กรจำนวนมากที่สนับสนุนรัฐบาลชาเวซ ชนะการเลือกตั้งเกือบทั้งหมด

แนวคิดพื้นฐานของรัฐธรรมนูญฉบับใหม่คือ การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาและควบคุมอำนาจทางการเมือง รัฐธรรมนูญฉบับนี้ต้องการทำให้พันธระบอบประชาธิปไตยแบบผู้แทนและระบบการเมืองแบบสองพรรคใหญ่ ซึ่งทำให้การเลือกตั้งหมดความหมายและประชาชนไม่มีอำนาจในการตัดสินใจทางด้านนโยบายของประเทศ

หลักการใหญ่ของรัฐธรรมนูญจึงเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชน หรือที่เรียกว่า ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม (participatory democracy) การลงประชามติและการระดมพลังประชาชน ส่งเสริมการจัดตั้งและการมีส่วนร่วมขององค์กรรากหญ้า โดยให้ประชาชนจัดตั้งกันเอง ให้อำนาจประชาชนเข้ามามีบทบาทด้านการเสนอกฎหมาย ไม่ได้มองว่าประชาชนเป็นผู้อยู่ใต้การปกครอง แต่เป็นผู้มีส่วนร่วมอย่างแท้จริงในการสร้างสรรค์ประเทศ

องค์กรภาคประชาชนที่มีบทบาทมากในเวเนซุเอลาคือ ชมรมโบลิวาร์ (Bolivarian Circles) ซึ่งมีฐานการจัดตั้งอยู่ตามละแวกบ้านในเมืองใหญ่ ๆ จุดกำเนิดของชมรมโบลิวาร์เริ่มขึ้นมาในปี ค.ศ. 2000 หลังจากประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับใหม่ มันเป็นการริเริ่มของกลุ่มคนในชุมชนโดยมีวัตถุประสงค์เบื้องต้นคือ รวมตัวกันศึกษารัฐธรรมนูญฉบับใหม่และประวัติศาสตร์ของเวเนซุเอลา

การขยายตัวของชมรมมีทั้งเป็นไปเองโดยธรรมชาติและได้รับการส่งเสริมจากภาครัฐ จากจุดเริ่มต้นเพื่อศึกษาสิทธิของประชาชนตามรัฐธรรมนูญ มันกลายเป็นการจัดตั้งขบวนการทางการเมืองในระดับท้องถิ่น และยิ่งการเมืองของเวเนซุเอลาโหดโผนเท่าไร ยิ่งชนชั้นกระฎุมพีพยายามหาทางโค่นล้ม Chavez มากแค่ไหน ชมรมโบลิวาร์ก็ยิ่งพัฒนาตัวเองเป็นกลุ่มพลังของประชาชนรากหญ้าเพื่อต่อสู้กับอำนาจของชนชั้นปกครองเดิม

นอกจากชมรมโบลิวาร์แล้ว รัฐบาล Chavez ยังส่งเสริมการก่อตั้งสหกรณ์ให้เป็นองค์กรจัดตั้งของแรงงานนอกระบบ การส่งเสริมประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมมีอาทิ การจัดตั้งคณะกรรมการเพื่อการปฏิรูปที่ดิน สภาวางแผนสาธารณะท้องถิ่น เป็นต้น องค์กรเหล่านี้จะเปิดโอกาสให้พลเมืองเข้ามามีบทบาทในการกำหนดนโยบายต่าง ๆ นอกจากนี้ รัฐบาลยังส่งเสริมองค์กรต่าง ๆ เช่น สหภาพแม่บ้าน เป็นต้น

การจัดตั้งองค์กรประชาชนขึ้นมามากมายในเวเนซุเอลา ทั้งที่จัดตั้งเองและได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ เป็นสิ่งที่มีความหมายอย่างยิ่งต่อการเมืองของเวเนซุเอลา เนื่องจากกลุ่มทุนในเวเนซุเอลาพยายามโค่นล้มรัฐบาลหลายครั้ง แต่รัฐบาลก็รอดมาได้ด้วยการแสดงพลังของ

ประชาชนตามท้องถนน ในขณะที่เดียวกัน องค์กรประชาชนเหล่านี้ก็คอยกดดันไม่ให้รัฐโอนอ่อนต่อพลังของทุน ด้วยเหตุนี้เอง ในเวเนซุเอลาจึงมีการต่อสู้ระหว่างพลังประชาชนกับพลังของทุนอยู่รอบ ๆ รัฐตลอดเวลา ขณะที่ในบราซิลนั้น ถึงแม้ขบวนการแรงงานไร้ที่ดินจะเป็นขบวนการใหญ่มาก แต่เมื่อขาดความร่วมมือจากองค์กรประชาชนในภาคส่วนอื่น ๆ ทำให้พลังประชาชนไม่สามารถกดดันประธานาธิบดีลูลาให้ดำเนินการตามเจตนารมณ์ของประชาชนได้

ถึงแม้องค์กรประชาชนของเวเนซุเอลาจะมีสายสัมพันธ์แนบแน่นกับรัฐบาล แต่ก็ไม่ได้หมายความว่า พวกเขาไม่มีอิสระและความคิดเป็นของตนเอง ดังจะเห็นได้จากการที่ประธานาธิบดีซาเวซแพร์ การลงประชามติแก้ไขรัฐธรรมนูญเมื่อปีที่แล้ว (ค.ศ. 2007) ไปอย่างฉิวเฉียด บทเรียนครั้งนี้ทำให้ซาเวซแพร์ตระหนักว่าความสมานฉันท์ไม่ได้หมายถึงการสนับสนุนอย่างไม่มีเงื่อนไข และการปฏิบัติที่แท้จริงและยั่งยืนต้องมาจากเบื้องล่างเท่านั้น¹⁹

บทเรียนที่ได้จาก “การเมืองใหม่” ในละตินอเมริกา

เราจะเห็นได้ว่า ขบวนการประชาชนและ “การเมืองใหม่” ในละตินอเมริกามีความหลากหลายมาก มีทั้งการเมืองเพื่อยึดอำนาจรัฐและดำเนินการเปลี่ยนแปลงสังคมโดยรัฐ เช่น คิวบา เวเนซุเอลา โบลิเวีย เอกวาดอร์ เป็นต้น มีขบวนการประชาชนที่อยู่ภายในรัฐและพยายามดำเนินการกดดันรัฐ โดยรักษาความเป็นอิสระของตนไว้ เช่น ขบวนการแรงงานไร้ที่ดินในบราซิล ขบวนการปีเกเต โรสโนอาร์เจนตินา ขบวนการกอบกู้กิจการโดยคนงานในอาร์เจนตินา เป็นต้น และมีขบวนการที่แยกตัวออกมาอยู่นอกรัฐโดยสิ้นเชิง เช่น ขบวนการชาปาติस्ता เป็นต้น

บทเรียนที่เราได้รับจากการดำเนินการทางการเมืองของประชาชนชาวละตินอเมริกา มีอาทิ:

1. การจัดตั้งองค์กรคือหัวใจของขบวนการประชาชน หากไม่มีการจัดตั้งเป็นองค์กร ประชาชนส่วนใหญ่ก็จะเป็นแค่มวลชนที่ถูกปลุกกระดมโดยนักวาทศิลป์ องค์กรทำให้ประชาชนได้เรียนรู้และแลกเปลี่ยนความคิด องค์กรจะทำให้ประชาชนตระหนักถึงสิทธิของตน โดยเฉพาะสิทธิของแรงงาน ทั้งแรงงานในระบบและนอกระบบ การยอมรับสิทธิของแรงงานคือรากฐานที่แท้จริงของระบอบประชาธิปไตย เพราะแรงงานคือคนส่วนใหญ่ของประเทศ หากปราศจากองค์กรแรงงานที่แท้จริง ความเปลี่ยนแปลงจะไม่ยั่งยืนและไม่ถึงรากถึงโคน ดังเช่นที่เกิดขึ้นในประเทศอาร์เจนตินา ซึ่งความสมานฉันท์ของประชาชนเกิดขึ้นโดยเป็นปฏิริยาต่อวิกฤตการณ์เท่านั้น จากนั้นก็จางหายไปอย่างรวดเร็ว หากปราศจากขบวนการและองค์กรแรงงาน ประชาชน

ก็ไม่สามารถกดดันพรรคการเมืองให้ดำเนินนโยบายที่ตอบสนองต่อประชาชนอย่างแท้จริง อีกทั้งการมีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครอง เช่น การร่างรัฐธรรมนูญ ต้องอาศัยการเมืองค้ำประกันประชาชนจำนวนมากและหลากหลายที่ครอบคลุมหลายภาคส่วน พลเมืองที่ไม่เมืองค้ำกรองรับย่อมไม่มีทางมีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างมีพลัง

2. โครงสร้างการจัดตั้งองค์กรแนวใหม่

- การนำเป็นหมู่คณะ ผู้นำในองค์กรประชาชนของละตินอเมริกามักไม่ใช่คนที่พูดเก่ง แต่เป็นคนที่ทำงานหนัก ส่วนคนพูดเก่งมักจะเป็นโฆษก ทั้งนี้เพื่อหลีกเลี่ยงอิทธิพลการจูงใจของนักทฤษฎีประชาธิปไตย
- การจัดตั้งองค์กรแนวระนาบ ช่วยให้ประชาชนไปโดยในองค์กรมากขึ้น อีกทั้งยังทำให้เกิดประชาธิปไตยทางตรง ทุกคนมีสิทธิ์มีเสียงและอำนาจมาจากเบื้องล่างอย่างแท้จริง (คำว่า “เบื้องล่าง” นี้ไม่นับรวมเอ็นจีโอ ซึ่งถือเป็นองค์กรที่ยึดยึดความคิดจากเบื้องบน)
- การจับมือร่วมกับขบวนการสังคมต่าง ๆ หลายภาคส่วน โดยมีเป้าหมายหลักร่วมกัน แม้จะมีความคิดเห็นต่างกันในเรื่องก็ตาม
- การจับมือข้ามชาติในลักษณะสากลนิยม การต่อสู้กับลัทธิเสรีนิยมใหม่นั้นจำเป็นต้องมีความเป็นโลกาภิวัตน์เท่า ๆ กับระบบเศรษฐกิจโลกาภิวัตน์ในปัจจุบัน โดยไม่ยึดติดกับลัทธิชาตินิยม
- ความเป็นอิสระจากพรรคการเมืองและนักการเมือง จะทำให้องค์กรประชาชนรักษาความชอบธรรมไว้ได้ หากองค์กรจะสนับสนุนนักการเมือง ก็ต้องตั้งเงื่อนไขไว้เสมอ

3. การทดลองทางเลือกใหม่ ๆ เช่น ขบวนการกอบกู้กิจการโดยคนงาน สมัชชาละแวกบ้าน ระบอบประชาธิปไตยทางตรง ซึ่งตัวแทนถูกถอดถอนได้ตลอดเวลา เป็นต้น

4. การสร้างความหมายใหม่ให้แก่ “ชุมชน” มนุษย์เป็นสัตว์สังคมเสมอมา ในทางประวัติศาสตร์และมานุษยวิทยานั้น ไม่เคยมีหลักฐานว่ามนุษย์ดำรงชีวิตอย่างปัจเจกบุคคลเลย มนุษย์ต้องอยู่ภายใน “ชุมชน” อย่างไม่อาจหนีได้ เพียงแต่ “ชุมชน” ในปัจจุบันไม่จำเป็นต้องมีลักษณะแบบเดียวกับ “ชุมชน” ตามจารีตประเพณี ในละตินอเมริกานั้น “ชุมชน” อาจนิยามจากที่อยู่อาศัย (ละแวกบ้าน) ศาสนา (ชุมชนรากหญ้าที่สำนักเทววิทยาเพื่อการปลดปล่อยจัดตั้งขึ้น) เชื้อชาติ (ชาวพื้นเมือง) สถานประกอบการ (กิจการที่คนงานกอบกู้) ชุมชน (ชมรมโบลิเวียร์) แม้กระทั่งสภาพแรงงานก็ถือเป็น “ชุมชน” อย่างหนึ่งได้

อนึ่ง การเน้นความสำคัญของ “ชุมชน” ยังเป็นการต่อต้านลัทธิเสรีนิยมใหม่โดยปริยาย เนื่องจากลัทธิเสรีนิยมใหม่เชิดชูลัทธิปัจเจกบุคคลนิยม และต้องการให้มนุษย์เป็นแค่คนงานปัจเจกที่ขายแรงงานในตลาดบนพื้นฐานของเสรีภาพในการทำสัญญา

5. **ปฏิบัติการท้าทายซึ่งหน้า** หรือ direct action คือการสร้างอุดมคติขึ้นมาในวันนี้โดยไม่ร้องขอจากอำนาจรัฐหรือรอให้ยึดอำนาจรัฐเสียก่อน การยึดสถานประกอบการมาบริหารเองของแรงงาน การสร้างเขตปกครองตนเองของชาวปาติस्ता การยึดที่ดินของขบวนการแรงงานไร้ที่ดิน ล้วนเป็นปฏิบัติการท้าทายซึ่งหน้า ซึ่งประสานวิธีการกับเป้าหมายเข้าด้วยกัน

6. **การใช้สัญลักษณ์ที่มีความหมายทางประวัติศาสตร์** การตั้งชื่อขบวนการมักนำชื่อของบุคคลในประวัติศาสตร์มาเป็นแรงบันดาลใจ ไม่ว่าจะเป็นทูปัก อามารู เอมีเลียโน ชาวปาตา (ชาวปาติस्ता) ซีโมน โบลิแวก์ (การปฏิวัติโบลิแวก์) เป็นต้น การใช้แรงบันดาลใจจากบุคคลในประวัติศาสตร์ทำให้เกิดความภาคภูมิใจและรวมผู้คนเข้าด้วยกัน โดยไม่ผูกติดกับชาติหรือเชื้อชาติ

7. **ความเบิกบานของนักปฏิวัติ** ชาวปาติस्ताเป็นตัวอย่งที่โดดเด่นในเรื่องนี้ พวกเขาทำให้การปฏิวัติมีเสียงหัวเราะ

คำถามที่จำเป็นต้องตอบ

ประเด็นสำคัญที่ควรครุ่นคิดให้ดีก็คือ อะไรคือความสัมพันธ์ระหว่างขบวนการประชาชน องค์กรทางการเมืองและรัฐบาล ในสมัยก่อน ความสัมพันธ์จะมีลักษณะแนวตั้ง กล่าวคือองค์กรทางการเมืองเป็นผู้จัดตั้งรัฐบาล แล้วรัฐบาลปกครองหรืออุปถัมภ์ประชาชนอีกทีหนึ่ง โดยที่องค์กรทางการเมืองอ้างความเป็นตัวแทนประชาชน

เมื่อองค์กรในละตินอเมริกา นำวิธีการจัดตั้งแนวระนาบมาใช้ ถึงแม้จะสร้างความสัมพันธ์แบบเครือข่ายแนวระนาบและประชาธิปไตยทางตรงได้ แต่เมื่อองค์กรต้องสัมพันธ์กับรัฐ ความสัมพันธ์ก็ต้องเป็นแนวตั้งอยู่ดี ชาวปาติस्ताพยายามก้าวข้ามปัญหานี้ โดยทำให้มวลชนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับองค์กรทางการเมือง เพื่อให้รัฐบาลเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับประชาชน แต่ชาวปาติस्ताทำเช่นนี้ได้ เนื่องจากพวกเขาเป็นเขตปกครองตนเอง

เมื่อหันมามองสภาพความเป็นจริงของรัฐต่าง ๆ ซึ่งยากที่จะทำให้องค์กรทางการเมืองเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับประชาชน ทางออกอย่างหนึ่งคือ การพยายามจัดตั้งองค์กรประชาชนให้มาก ๆ แต่คำถามก็ยังคงมีอยู่คือ องค์กรทางการเมืองแบบไหนที่ควรเป็นตัวกลางสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างพลังประชาชนกับโครงสร้างรัฐ

นอกจากนี้ ยังมีคำถามอีก 3 ประการคือ

1. จะรักษาความเป็นอิสระขององค์กรประชาชนอย่างไร? ตัวอย่างของ CONAIE กับ MST เป็นตัวอย่างที่ควรนำมาศึกษา
2. ทำอย่างไรจะผลักดันผลประโยชน์ที่แตกต่างกันของชุมชน กลุ่มและองค์กรต่าง ๆ ที่มีหลากหลายมากไปพร้อม ๆ กันได้?
3. ทำอย่างไรจะเชื่อมโยงกลุ่มประชาชนที่มีการจัดตั้งกับกลุ่มที่ไม่มีการจัดตั้งเข้าด้วยกัน ความสัมพันธ์ของสองกลุ่มนี้ควรเป็นอย่างไร?

ภาคผนวก: “การเมืองใหม่” ของพันธมิตรฯ กับลัทธิอนุรักษนิยมใหม่

แนวคิด “การเมืองใหม่” ของพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตยได้รับการวิพากษ์วิจารณ์มามากแล้วจากหลาย ๆ ฝ่าย รวมทั้งผู้เขียนเองด้วย ในที่นี้ ผู้เขียนจะไม่วิจารณ์ลงไปในรายละเอียดอีก แต่อยากชี้ให้เห็นว่า การเกิดขึ้นของแนวคิด “การเมืองใหม่” ของพันธมิตรฯ เกิดมาจากเงื่อนไขเชิงภววิสัยที่เป็นแนวโน้มของประวัติศาสตร์ แนวคิด “การเมืองใหม่” แบบพันธมิตรฯ ไม่ใช่เรื่องใหม่ และเคยเกิดขึ้นมาแล้วในประวัติศาสตร์โลกสมัยใหม่

ปัญญาชนของกลุ่มพันธมิตรฯ มักอ้างความชอบธรรมให้ตัวเองว่า พวกเขาคือแนวหน้าในการต่อสู้กับทุนสามานย์ ลัทธิเสรีนิยมใหม่และโลกาภิวัตน์ทางเศรษฐกิจ โดยมีทักษิณ ชินวัตรและพวกพ้องเป็น “ตัวแทนผู้กระทำ” ที่จะสร้างลัทธิเสรีนิยมใหม่ให้เกิดขึ้นในสังคมไทย ดังนั้น ไม่ว่าจะกลุ่มพันธมิตรฯ จะใช้วิธีการไหน ร่วมมือกับใคร ขอเพียงโค่นล้มทุนสามานย์และลัทธิเสรีนิยมใหม่ลงได้ ก็ถือว่ามีความชอบธรรมแล้ว

การใช้ระบบตลาดเสรีนั้นไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะในขั้นตอนของเสรีนิยมใหม่เท่านั้น มันเคยเกิดขึ้นมาแล้วในประวัติศาสตร์อย่างน้อย 2 ครั้งในขอบเขตเล็กใหญ่แตกต่างกันไป คาร์ล โพลันยี (Karl Polanyi) เขียนบรรยายไว้ในหนังสือ *The Great Transformation* เพื่อชี้ให้เห็นว่า เมื่อการใช้ระบบตลาดเสรีกลายเป็น “กระแสน้ำ” ของระบบเศรษฐกิจสังคม ตลาดเสรีจะทำลายเนื้อเยื่อและโครงข่ายทางสังคม ถึงขนาดที่สังคมอาจต้องแตกสลายลง ด้วยเหตุนี้ สังคมจึงต้องปกป้องตัวเองโดยอัตโนมัติ ซึ่งเรียกว่า “กระแสต้าน” ทวิลักษณ์แห่งกระแส (double movement) นี้เองที่เป็นเงื่อนไขเชิงภววิสัยที่จะทำให้สังคมเกิดความเปลี่ยนแปลงไปเมื่อต้องเผชิญหน้ากับระบบตลาดเสรี

โปลันยีชี้ให้เห็นว่า ในยุคปฏิวัติอุตสาหกรรมนั้น ตลาดเสรีในประเทศอังกฤษ โดยเฉพาะ ตลาดแรงงาน กำลังจะทำลายชุมชนดั้งเดิมของสังคมลง “กระแสต้าน” ในสมัยนั้นคือสถาบันอนุรักษ์นิยมล้ำหลังอย่างราชวงศ์ทิวดอร์ วิธีการที่ราชวงศ์ทิวดอร์ใช้เพื่อรักษาชุมชนไม่ให้แตกสลายก็คือ นโยบายที่เรียกกันว่า “สปีนแฮมแลนด์” กฎหมายและนโยบายสังคมชุดนี้ทำให้แรงงานจากชนบทไม่อพยพเข้ามาในเมืองก็จริง แต่ก็กดขี่แรงงานไว้ในพื้นที่ ประกอบกับการบิดเบือนค่าแรงด้วยระบบสังคมสงเคราะห์ ทำให้แรงงานชนบทกลายเป็น “กระยาจก” ที่ไร้ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ถูกดูถูกเหยียดหยามและพึ่งตัวเองไม่ได้

ในยุคสมัยเดียวกันนั้น มี “กระแสต้าน” ในเชิงสร้างสรรค์เกิดขึ้นเช่นกัน ตัวอย่างสำคัญที่โปลันยียกมาคือ การสร้างนิคม New Lanark ของโรเบิร์ต โอเวน (Robert Owen 1771-1858) นักสังคมนิยมและนักอุตสาหกรรมชาวเวลส์ นิคมของเขาแสดงให้เห็นว่า คนยากจนและแรงงานสามารถดำรงชีวิตในระบบอุตสาหกรรมได้อย่างมีเกียรติมีศักดิ์ศรี หากเราไม่สามารถต้านทานการปฏิวัติอุตสาหกรรมได้ เราก็ควรสร้างชุมชนแบบใหม่บนพื้นฐานของอุตสาหกรรม

ระบบตลาดเสรีถูกนำมาใช้อีกครั้งหนึ่งในช่วงต้นศตวรรษที่ 20 ภัยคุกคามของการแตกสลายทางสังคมส่งผลให้เกิด “กระแสต้าน” ที่เป็นระบบเผด็จการฟาสซิสต์ในยุโรป ผู้เขียนขอให้ผู้อ่านพิจารณาข้อเขียนของโปลันยีที่อธิบายถึงลัทธิฟาสซิสต์ดังนี้:

“ประเทศที่กำลังก้าวไปสู่ขั้นตอนการเป็นฟาสซิสต์มักแสดงออกถึงอาการต่าง ๆ โดยไม่จำเป็นต้องมีขบวนการฟาสซิสต์จริง ๆ ดำรงอยู่เลยก็ได้ สัญญาณที่สำคัญเป็นอย่างน้อยที่สุดก็คือ การแพร่หลายของปรัชญาที่ไร้เหตุผล, สุนทรียศาสตร์ที่คลั่งเชื้อชาติ, การปลุกระดมทางการเมืองเพื่อต่อต้านทุนนิยม, ทัศนคติที่แหวกแนวจากบรรทัดฐานทั่วไป, การวิพากษ์วิจารณ์ระบบพรรคการเมือง, การดูหมิ่นดูแคลน “ระบอบการปกครอง” หรือชื่ออะไรก็ตามที่ใช้เรียก ระบอบการประชาธิปไตยที่มีอยู่.....”²⁰

ในปัจจุบัน ลัทธิเสรีนิยมใหม่ก็คือโลกาภิวัตน์ของตลาดเสรี สภาพอันปั่นป่วนไร้ระเบียบของความโลภปัจเจกบุคคลกำลังก่อวินาศกรรมจนใกล้แตกสลาย แน่นนอน สังคมย่อมต้องปกป้องตัวเอง “กระแสต้าน” จึงเกิดขึ้นในรูปแบบต่าง ๆ กันไป เราได้เห็นแล้วว่า ในละตินอเมริกา “กระแสต้าน” ของประชาชนคนยากจนกำลังเกิดขึ้นอย่างเข้มแข็งมีพลัง มีการทดลองใหม่ ๆ ทั้งหมดนี้เป็นไปเพื่อเพิ่มพูนอำนาจแก่ประชาชนรากหญ้า ลดทอนอำนาจของทุน ในขณะที่เดียวกันก็สร้าง “ชุมชน” แบบใหม่ ๆ ขึ้นมาเพื่อการอยู่รอดของมนุษย์

แต่ดังที่เดวิด ฮาร์วี (David Harvey) ชี้ให้เห็นในหนังสือ *A Brief History of Neoliberalism* ว่า ในหลาย ๆ ประเทศ เช่น สหรัฐอเมริกา ฝรั่งเศส ฯลฯ ได้แสวงหาทางออกต่อความไร้ระเบียบของความโลภปัจเจกบุคคลโดยหันไปหาลัทธิอนุรักษนิยมใหม่ (Neoconservatism) หรือที่เรามักเรียกนักอนุรักษนิยมใหม่ว่าพวก “นีโอคอน” นั่นเอง ฮาร์วีกล่าวถึงลักษณะของนักอนุรักษนิยมใหม่ไว้ว่า:

“ประการแรก นักอนุรักษนิยมใหม่เชื่อว่าระเบียบสังคมคือคำตอบต่อสภาพสับสนวุ่นวายของผลประโยชน์ปัจเจกบุคคล และประการที่สอง การให้ความสำคัญต่อศีลธรรมจรรยาอย่างเคร่งครัด โดยเชื่อว่าจะเป็นกาวสังคมที่จำเป็นต่อการรักษาองค์การเมืองให้มีความมั่นคง เมื่อต้องเผชิญกับอันตรายจากภายนอกและภายในประเทศ.....

“ผลประโยชน์ปัจเจกบุคคลอาจสร้างความสับสนวุ่นวายจนมีอำนาจเหนือระเบียบสังคมได้อนาธิปไตยของตลาด การแข่งขัน และลัทธิปัจเจกบุคคลนิยมที่ไม่มีการควบคุม.....อาจนำไปสู่การพังทลายของความผูกพันและความสามัคคีทั้งหมด จนสังคมตกลงสู่ขอบเหวของอนาธิปไตยและการทำลายล้างกันเอง

“เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงดูเหมือนมีความจำเป็นต้องใช้การข่มขู่บังคับระดับหนึ่งเพื่อฟื้นฟูระเบียบขึ้นมาใหม่ ด้วยเหตุนี้เอง นักอนุรักษนิยมใหม่จึงเน้นการสร้างความเข้มแข็งของกองทัพเพื่อเป็นยาถอนพิษความสับสนวุ่นวายของผลประโยชน์ปัจเจกบุคคล เหตุผลนี้เองทำให้นักอนุรักษนิยมใหม่มีแนวโน้มที่มักจะกระพือความหวาดกลัวภัยคุกคามต่อความมั่นคงและเสถียรภาพของชาติ ทั้งภัยที่เป็นความจริงและจินตนาการขึ้นมา ทั้งจากภายในประเทศและจากต่างประเทศ”²¹

ฮาร์วีชี้ให้เห็นว่า ถึงแม้ว่านักอนุรักษนิยมใหม่ดูเหมือนต่อต้านระบบตลาดเสรี แต่แท้ที่จริงแล้ว ลัทธิอนุรักษนิยมใหม่จะฟื้นฟูอำนาจของชนชั้นนำขึ้นมา และเมื่อไรที่ชนชั้นนำมีอำนาจเข้มแข็ง พวกเขาก็จะนำระบบตลาดเสรีที่ให้ผลประโยชน์แก่ชนชั้นตนกลับมาใช้อีก

ผู้เขียนเห็นว่า แนวทางของพันธมิตรประชาชนเพื่อประชาธิปไตยไม่แตกต่างจากนักอนุรักษนิยมใหม่มากนัก โดยเฉพาะกลุ่มนีโอคอนในสหรัฐอเมริกา ซึ่งมีประธานาธิบดีจอร์จ ดับเบิลยู บุชและพรรครีพับลิกันเป็นหัวหอกสำคัญ ทั้งนี้โอคอนอเมริกันและพันธมิตรฯ ต่างก็กระพือความหวาดกลัวให้แก่ประชาชน ไม่ว่าจะเป็นการก่อการร้ายหรือระบอบทักษิณ ต่างก็เทศนาอย่างคลั่ง

โคลัมโบในคุณค่าทางศีลธรรมของ “ลัทธิชาตินิยมเชิงวัฒนธรรม” โดยที่ “การยืนยันคุณค่าทางศีลธรรมนี้อิงอาศัยการเรียกร้องหาอุดมคติของชาติ ศาสนา ประวัติศาสตร์ จารีตทางวัฒนธรรม”²² ในขณะที่นี่คือคอนออเมริกันเทศนาถึง “ความเป็นอเมริกัน” พันธมิตรฯ ก็เชิดชูสถาบันกษัตริย์และลัทธิราชาชาตินิยม แม้แต่ “ระเบียบใหม่” ที่แกนนำพันธมิตรฯ เรียกร้องหา ก็เป็นคำ ๆ เดียวกับที่ฮิตเลอร์และฮูสซาร์โตใช้มาก่อน รวมทั้งประธานาธิบดีเรแกนก็เคยเรียกร้องหา “ระเบียบโลกใหม่” มาแล้วเช่นกัน

หากพันธมิตรฯ ประสบความสำเร็จในการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เชื่อได้ว่านี่จะเป็นการฟื้นฟูอำนาจของชนชั้นนำบางกลุ่มในประเทศไทย ซึ่งจะนำลัทธิเสรีนิยมใหม่มาใช้อีกในอนาคต เหมือนดังที่เกิดขึ้นแล้วในประเทศสหรัฐอเมริกาและฝรั่งเศสเป็นอาทิ

ดังนั้น ข้ออ้างของการต่อต้านทุนสามานย์และลัทธิเสรีนิยมใหม่ จึงไม่ใช่ข้ออ้างที่ชอบธรรมในตัวเอง ยากที่พันธมิตรคิดจะใช้เยี่ยวยาความป่วยไข้ในสังคมไทยนั้น เกรงว่าจะสร้างผลข้างเคียงที่เลวร้ายปางตายยิ่งกว่าโรค ดังที่ผู้เขียนยกตัวอย่างไปข้างต้นแล้วว่า “กระแสต้าน” ระบบตลาดเสรีนั้น มีทั้งรูปแบบที่ลดทอนความเป็นมนุษย์และกอบกู้ศักดิ์ศรีของมนุษย์ แม้ว่าเราทุกคนจะเป็นผลิตผลของประวัติศาสตร์ แต่การเลือกอย่างไตร่ตรองให้ดีของเราก็อาจคัดทำย่นำทางประวัติศาสตร์ไปในทางที่ดีได้เช่นกัน

¹ Howard Zinn, “Columbus and Western Civilization,” <http://www.geocities.com/howardzinnfans/CDay.html>.

² จาเรด ไดมอนด์, *ปืน เชื้อโรคและเหล็กกล้ากับชะตากรรมของสังคมมนุษย์*, (อรรถวรรณ คูหเจริญ นาวายุทธ แปล) (สำนักพิมพ์คบไฟ, 2547), หน้า 79-98.

³ การผสมผสานของคนเชื้อชาติต่าง ๆ แตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่ ในปัจจุบัน ประเทศต่าง ๆ มีส่วนประกอบของประชากรดังนี้คือ โปแลนด์และเปรู มีชาวพื้นเมืองมาก
เอกวาดอร์ กัวเตมาลา เม็กซิโก ชาวพื้นเมืองเป็นชนส่วนน้อยกลุ่มใหญ่ คนส่วนใหญ่เป็นคนผิวขาวและเมสติโซ (ผู้ที่มีสายเลือดผสมชาวยุโรปกับคนพื้นเมือง)
ชิลี โคลอมเบีย คอสตาริกา เอลซัลวาดอร์ ฮอนดูรัส นิการากัว ปานามา ปารากวัย เวเนซุเอลา คนส่วนใหญ่เป็นเมสติโซ
แถบแคริบเบียนและบราซิล ส่วนใหญ่เป็นคนผิวดำและมูลัตโต (ผู้ที่มีสายเลือดผสมชาวยุโรปกับชาวอัฟริกัน)
อาร์เจนตินา อุรุกวัย บราซิลได้ ประชากรส่วนใหญ่เป็นคนผิวขาว

⁴ http://en.wikipedia.org/wiki/T%C3%BApac_Amaru

⁵ http://en.wikipedia.org/wiki/T%C3%BApac_Amaru_II

⁶ Benjamin Dangl, *The Price of Fire* (Edinburgh: AK Press, 2007), p. 17-19.

⁷ ผู้เขียนได้เขียนถึง "เทววิทยาเพื่อการปลดปล่อย" ในคอลัมน์ "คำขบวน" ซึ่งจะตีพิมพ์ในนิตยสาร *ฟ้าเดียวกัน* ฉบับหน้า

⁸ ภัยสยงโดยรัฐที่เกิดขึ้นในอเมริกากลางและอเมริกาใต้ โปรดดู นอม ชอมสกี, *อเมริกาอเมริกาอเมริกา: วิพากษ์นโยบายต่างประเทศของสหรัฐอเมริกา* (ภาคดี วีระภาสพงษ์ แปล) (สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2544), หน้า 31-65.

⁹ โปรดดู ภาคดี วีระภาสพงษ์, "ปกครองโดยเชื้อฟิง: ประชาธิปไตยชุมชนของชาวปาติสตา," *วิทยาลัยวันศุกร์*, [http://www.fridaycollege.org/index.php?file=mydocs&obj=forum.view\(cat_id=tr-global,id=34\)](http://www.fridaycollege.org/index.php?file=mydocs&obj=forum.view(cat_id=tr-global,id=34)).

¹⁰ โปรดดู ภาคดี วีระภาสพงษ์, "เอกวาดอร์: อีกโดมิโนของการแข็งข้อที่หลังบ้านสหรัฐฯ," *วิทยาลัยวันศุกร์*, [http://www.fridaycollege.org/index.php?file=mydocs&obj=forum.view\(cat_id=tr-global,id=39\)](http://www.fridaycollege.org/index.php?file=mydocs&obj=forum.view(cat_id=tr-global,id=39))

¹¹ Dangl, *The Price of Fire*, ch. 1 & 2.

¹² Forrest Hylton and Sinclair Thomson, "The Chequered Rainbow," *New Left Review* 35, September-October 2005, (online edition).

¹³ โปรดดู ภาคดี วีระภาสพงษ์, "ความเปลี่ยนแปลงเริ่มต้นที่รากหญ้า: บทเรียนจากอาร์เจนตินา," *วิทยาลัยวันศุกร์*, [http://www.fridaycollege.org/index.php?file=mydocs&obj=forum.view\(cat_id=tr-global,id=31\)](http://www.fridaycollege.org/index.php?file=mydocs&obj=forum.view(cat_id=tr-global,id=31))

¹⁴ ผู้เขียนได้เขียนถึง "วิถีระนาบ" ไว้ในคอลัมน์ "คำขบวน" *ฟ้าเดียวกันออนไลน์*, <http://www.sameskybooks.org/2008/06/30/horizontalidad/>.

¹⁵ Carmen Ferradás, "Argentina and the End of the First World Dream," in Stanley Aronowitz and Heather Gautney (eds.), *Implicating Empire* (New York: Basic Books, 2003), p. 309-324.

¹⁶ ผู้เขียนเขียนถึงขบวนการกอบกู้กิจการโดยคนงานไว้ในหลายที่ด้วยกัน ทั้งในบทความ "ความเปลี่ยนแปลงเริ่มต้นที่รากหญ้า" ในเว็บไซต์วิทยาลัยวันศุกร์ และในโครงการแปลเพื่อสิทธิมนุษยชน เว็บไซต์มหาวิทยาลัยเที่ยงคืน

¹⁷ Raúl Zibechi, "Creating the Bases for a New World," Americas Program Zibechi Report (Washington, DC: Center for International Policy, August 23, 2007), <http://americas.irc-online.org/am/4494>.

¹⁸ จากบทสัมภาษณ์เฆมา เปโตร สซีดีเล ในหนังสือ *Movement of Movements* ซึ่งจะตีพิมพ์โดยสำนักพิมพ์ฟ้าเดียวกัน

¹⁹ โปรดดู ภาคดี วีระภาสพงษ์, "เวเนซุเอลา: เส้นทางปฏิวัติยุคหลังประวัติศาสตร์," *ฟ้าเดียวกัน* (กรกฎาคม-กันยายน 2548), หน้า 142-187. นอกจากนี้ ผู้เขียนมีบทความเกี่ยวกับเวเนซุเอลาอยู่ในเว็บไซต์ประชาไท

²⁰ Karl Polanyi, *The Great Transformation* (Boston: Beacon Press, 2001), p. 246.

²¹ David Harvey, *A Brief History of Neoliberalism* (Oxford: Oxford University Press, 2007), p. 82-83.

²² *Ibid*, p. 84.